

Tallinna haridusosakonna tegevusest 1918-1940

Mare Torm

Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseumi teadur

Tallinn kui Eesti pealinn tähistas detsembris 2004 suursugust ajaloolist tähtpäeva - möödus 100 aastat eestlaste võimuletulekust Tallinnas. Sel puhul ilmus 2-köiteline koguteos *Tallinna Entsüklopeedia*. Hoolimata R. Nermani soovist ei leidu seal ülevaadet pealinna haridusloost läbi aja. Haridusolusid tundmata ja teemat uurimata ei saa sellest kirjutada. Käesolev konverents *100 aastat eestimeelset haridusjuhtimist Tallinnas* on seega teoreetilis-praktilise väärtusega ning märgib Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseumi ja Tallinna Haridusameti koostööd haridusloo ajaloo uurimisel.

Eesti hariduse hea käekäik sõltub suures osas nii riiklikul kui kohalikul tasandil tänu hästi toimivale hariduskorraldusele. Kaasajal on kohalikule omavalitsusele, kelle hallata on valdav enamus haridusasutusi, seatud suured õigused ja kohustused. Alljärgnev käsitlus püüab leida vastuseid küsimustele: kuidas kujunes Tallinna Linnavalitsuse Haridusosakond (iseseisev Koolivalitsus) ning milline oli tema tegevus hariduse juhtimisel alates Eesti omariikluse alguspäevist kuni 1940. aastani.

Sissejuhatus

Rahvusriigi väljakuulutamisele eelnenud aega nimetab V. Sirk murranguliseks kogu maa õpetajaskonnale, kes moodustas suure osa intelligentsist. Muutused toimusid nii pedagoogide vaimses hoiakus, ühiskondlikus tegevuses, eesmärkides, aga ka käitumises ja eetikas kiiresti vaheldunud võimude ajal. Esimesed rahvahariduse kongressid Eestis toimusid 1917. aasta aprillis ja juunis. Seal väljendas õpetajaskond selgelt oma rahulolematust valitsenud bürokraatia ning vana koolisüsteemiga. Kongressidel nõuti õppetöö sisulist ümberkorraldamist, Eesti kohaliku koolivalitsuse loomist ning emakeelset õpet nii alg- kui keskkoolis. 2. augustil 1917 võttis Eesti Ajutine Maanõukogu vastu vastavasisulise otsuse.

Tallinna Linna Koolivalitsuse (haridusosakonna) eelkäijaks oli Tallinna Linna Koolikollegium, mis tegutses 19. juulini 1917. Asjaajamine ja varandus anti üle 1910. aastal tegevust alustanud Tallinna Linna Rahvahariduse Komisjonile, mille eesotsas oli lühikest aega Tallinna IV algkooli õpetaja Ernst Peterson (Särgava). 6. augustil 1917 said linnavolikogu valimistel enamuse pahempoolsed parteid. Üks linnavalitsuse liikmeid oli Johannes Mägi, kellest sai hariduskomisjoni juhataja.

Maanõukogu otsuse täitmiseks viidi Tallinna algkoolides sisse emakeelne õpe ning sellega tehti ka keskkoolides algust. Samal ajal süvenesid majanduskriis, poliitilised pinged ning haridustöös valitsev destruktiivus. Juba oktoobri alguses seoses poliitilise olukorra muutumisega algas gümnaasiumide ja linnakoolide evakueerimine. Rahvahariduse olukorra päästmiseks saatis Maavalitsuse haridusosakonna juhataja P. Põld 9. oktoobril 1917 Tallinna Koolikomisjonile kirja, milles palus komisjonil asuda evakueeritavate koolide ruumide, inventari ja õppeabinõude ülevõtmisele.

1918. aasta algul, seega vahetult enne Eesti iseseisvuse väljakuulutamist, oli hariduskomisjoni esimees linnavalitsuse liige Mihkel Martna. Saksa okupatsiooni ajal, mil kogu võim linnas kuulus sõjaväele, reorganiseeriti hariduskomisjoni tegevus. 1. aprillist 1918 tegutses *Das städtische Schulamt Reval*, mida juhtis sakslasest palgaline

linnanõunik A. Eggers. Palgata nõunikuks (*Beiräte*) hariduse alal sai raamatukaupmees ja kirjastaja Artur Ström. Saksa okupatsioon kestis 8, 5 kuud.

Uued alused hariduse juhtimises

11. novembril 1918 võttis Eesti Ajutine Valitsus (E.A.V.) maa valitsusvõimu oma kätte. Tallinnast sai Eesti pealinn. Tallinna Linnavolikogu kogunes koosolekule Raekotta 12. novembril. Järgmisel päeval valiti volikogu koosolekul linnaapea asetäitja ja linnanõunikud. Üks valitud linnanõunist (ln.) oli Eesti Tööerakonna saadik J. Annusson. Just temale usaldati Tallinna Linnavalitsuse koosoleku otsusega 15. novembrist 1918 linna hariduse juhtimine. Ühtlasi oli ln. J. Annusson Linna Rahvahariduse Komisjoni esimees. Seega oli Jüri Annusson üks teerajajaid pealinna eestimeelse ja –keelse haridus- ning kultuurielu ülesehitamisel Eesti Vabariigis.

31. detsembri 1918 seisuga töötas Tallinna Rahvahariduse Osakonnale (Nunne 2) alluvates õppeasutustes kokku 434 isikut, neist 347 ametnikku ning 87 lihtteenijat.

21. detsembril 1918 kuulutati E.A.V. poolt välja *Määrus linna koolivalitsuse korralduse kohta* (Riigi Teataja nr. 10-1918). Haridusministeerium väljastas nimetatud dokumendi kõigile linna koolivalitsustele 3. jaanuaril 1919. Linnavolikogu otsusest, kuidas korraldada Tallinnas oma koolivalitsust, tuli teavitada haridusministeeriumi. Küsimust arutati esmalt hariduskomisjoni ja linnavalitsuse koosolekuil. Tallinna Linnavolikogu oma erakorralisel koosolekul 9. veebruaril 1919 otsustas: korraldada Tallinna linna koolivalitsust määruse § 36-45 järele.

Selles dokumendis sätestati järgmist:

§ 36. Linna iseseisev koolivalitsus on linnavalitsuse haridusosakonnaks.

§ 37. Linna-koolivalitsuse ülesandeks on rahvahariduse korraldamine ja juhtimine linna piires (ülesannete loetelu hõlmas 23 punkti).

§ 38. Linna koolivalitsuse organiteks on:

- 1) linnavolikogu valitud linnavalitsuse haridusosakonna juhataja, 2) linna haridusnõukogu, 3) linna hariduskogu, 4) linnakoolinõunik(ud) ja sekretär.

Ülaltoodud määruse kohaselt sai kõrgemaks organiks haridusnõukogu, mille koosseisu kuulusid: a) juhataja – ühtlasi linnanõunik ja linnavalitsuse haridusosakonna juhataja; b) liikmed: 2 koolinõunikku, 2 linnavolinikku, 2 linna hariduskogu ja 2 linna kooliõpetajate esindajat (§ 41). Tegelikult ei ole hariduskogu kunagi kokku kutsutud, küll osalesid nõukogu töös 2 Tallinna Õpetajate Seltsi esindajat-õpetajat. Seega seati hariduse juhtimine pealinnas uutele alustele.

Lisaks haridusnõukogule otsustas linnavolikogu 1926. aasta lõpul tunnistada vajalikuks linna hariduskomisjoni asutamist, mis sai teoks volikogu otsusega 16. veebruarist 1927. Hariduskomisjoni ülesandeks oli nii haridusosakonna ja temale alluvatesse asutustesse puutuvate küsimuste, kavade kui ka linnavalitsusele ja volikogule esitatavate ettepanekute ning muude majanduslike küsimuste arutamine ja otsustamine, nõndapalju kui nende otsustamine määruse järele linnakoolivalitsuse korralduse kohta teiste asutuste peale polnud pandud. Hariduskomisjoni juhtis esimees – linnanõunik, haridusosakonna juhataja. Koosseisu kuulus veel volikogu poolt tema volituste kestvuse ajaks valitud 9 liiget. Aja otstarbekamaks kasutamiseks ühitati aastail 1927-1940 kahe institutsiooni töökoosolekud. Ajapikku vähenes nii koosolekute üldarv kui kahe komisjoni ühis- ja eraldi toimunud koosolekute üldarv. Kõik koosolekutel arutusel olnud küsimused valmistas ette haridusosakond.

Uurimistöö tulemusena selgitati välja haridusosakonna juhatajate, koolinõunike isikkoosseis. Toome siinkohal ära nende nimed ja ametiaja.

Haridusosakonna juhatajad aastail 1918-1940 olid:

1918-1919 Jüri Annusson (1884 Pärnumaa - 1965 USA)
1919-1922 Aleksander Veiderman(n) (1888 Läänemaa – 1972 Tallinn)
1922-1924 August(in) Kuks (1882 Valgamaa – 1965 Võrumaa)
1924-1928 Aleksander Veiderman(n), a-st 1935 Veiderma
1928-1934 Johan Kana (1882 Pärnumaa – 1934 Tallinn)
1934-1940 Jakob Kents; a-ni 1935 ka Kens (1883 Järvamaa - 1947 Tartu)

1.IX-1.XI 1928 asendas juhatajat linnanõunik Karl Johannes Virma

6.I-1.V 1934 asendas juhatajat linnanõunik Rudolf Moormann (hiljem Moorma)

Linna koolinõunikud aastail 1918-1940 olid:

1919-1937 Christian Brüller, (1877 Viljandimaa – 1950 Tallinn),
a-st 1938 Kristjan Prüller
1934-1937 sellest koolinõunik Hariduse- ja Sotsiaalministeeriumi koosseisus
1937-1940 nõustaja välis- ja hariduse alal väljaspool HO koosseisu

1919-1921 Gustav, a-st 1938 Kustav Ollik (1869 Läänemaa – 1965 Tallinn)

1921-1925 August(in) Kuks (1882 Valgamaa – 1965 Võrumaa)
1937-1940 Tallinna koolide inspektor

1925-1928 Aleksander Veiderman(n),
a-st 1935 Veiderma (1888 Läänemaa – 1972 Tallinn)
täitis ühtlasi koolinõuniku kohuseid

1928-1929 Julius Grüntal (1890 Tallinn – 1939 Tallinn)
registreeritud Tallinna koolinõuniku kt.
1929-1934 Tallinna kesk- ja kutsekoolide nõunik
1934 koolinõunik Hariduse- ja Sotsiaalministeeriumi koosseisus
1934-1937 nõustaja välis- ja hariduse alal väljaspool HO koosseisu

Haridusosakonna koosseis

Teenistujate arv osakonnas oli esialgu väike. 1920. aastal oli neid 8, kuid aastail 1926-1940 oli osakonna koosseisus 12-14 töötajat. Peale juhataja ja koolinõunike töötasid veel asjaajaja, koolivalitsuse sekretär, raamatupidaja, asjaajaja abi, sekretäri abi, hariduse arvustiku pidaja, kaks arveametnikku, kantseleiametnik, kirjandja-registraator ja naisteenija.

Osakonna kauaaegne asjaajaja (esialgu haridusosakonna asjade valitseja) Artur Kuusman, kes oli suurte kogemustega ja tundis hästi kantseleitööd, vastutas osakonnas majandusasjade eest. Artur Kuusman (1883-?) valiti sellele ametikohale haridusnõukogu otsusega 9. septembril 1921. Ta töötas Tallinna Linna Haridusosakonna ökonomistina 10. detsembrini 1947. Seejärel viidi ta üle haridusministeeriumi plaani-finantsosakonna juhataja asetäitjaks.

Töö sisu

Ln. J. Annussoni esimesist tööpäevist alates seisti silmitsi tõsiste raskuste ja kiiret lahendust nõudvate probleemidega. Ta tõstatas igal linnavalitsuse koosolekul teravaid küsimusi: õpetajate/koolijuhtide töölt tagandamine/tööle ennistamine, palga- ja õppemaksuküsimused, koolide elektriga varustamine, õpilaste toitlustamine jne. Ennekõike kerkis esile koolivõrgu korrastamise küsimus, mille lahendamiseks koostati plaan. Esimeseks ülesandeks seati linna poolt ülalpeetavate koolide korraldamist õpilaste rahvuse järele. Algas emakeelse õpetuse taastamine. Kuid samal ajal tuli E.A.V. korraldusel vabastada keskkoolide kahe vanema klassi õpilased, kes olid tegevad Eesti Kaitseliidus, õppetööst. Formeerimisel oli Tallinna Kaitsepataljon. Kutsed teenistusse saadeti eeskätt linnateenistuses olevatele isikutele ja linna eestikeelsete koolide õpetajaile. Algas Vabadussõda. 4. detsembrist 1918 katkestati Tallinna koolides õppetöö, kooliruumid tuli anda sõjapõgenike käsutusse. Kuid hoolimata rasketest oludest seadis J. Annusson Tallinna hariduselu kindlatele alustele.

Juunis 1919 valiti haridusjuhiks ln. A. Veiderman (a-st 1935 Veiderma), kes tunnustas oma eelkäija tööd. Haridusosakonna juhtimise alla kuulusid nii administratiivselt kui majanduslikult kõik linnakoolid, lasteaiad, Linnaarhiiv, raamatukogud, samuti administratiivselt ja järelevalvelt kõik eraõppeasutused ning –lasteaiad, kasvatusasutused, teatrid ja raamatukogud. Osakonna ülesandeks oli linnavolikogu otsuste täitmine rahavahariduse alal. Juht pidi olema hästi kursis kooli- ja kultuurielu probleemidega. Järelevalve koolikohustuse täitmise üle, ühtluskooli rajamine (nõuti alg- ja keskkooli õppekavade ühtlustamist, algkooli lõpetajaile vajaliku arvu keskkooliklasside tagamist jne.), *Avalikkude algkoolide seaduse* (1920) ellurakendamine, uute õppekavade tundmaõppimine ja rakendamine, keskkoolide võrgu laiendamine, kutsehariduse edendamine, koolieelsete lasteasutuste võrgu rajamine, jpt. küsimused ning nende lahendamine olid nii A. Veidermani kui tema järel töötanud haridusjuhtide töö põhiülesanded. Ka olid aktuaalsed õpetajate ettevalmistus ja täiendkoolitus ning koolieluga lahutamatult seotud koolitervishoid.

Omaette nähtusena väärib märkimist Pedagoogilise Muuseumi asutamine 1922. aastal ning tema osa õppetöö edendamisel tollel perioodil. Tänapäevaks on sellest välja kasvanud Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseum.

Tallinna Linnavalitsus seadis 1926. aastal linnaelu edendamise sihte pikemaks perioodiks. Tulevikukavatsused hariduse alal, mille täitmisele viidati veel 1939. aasta aruande koostamisel, olid seatud lasteaedade, algkoolide, kesk- ja kutsekoolide, kutsenõuandekoha, lastekodude, õpetajate edasiharimise, lastemängumurude ning raamatukogu, kursuste, pedagoogilise muuseumi ja arhiivi suhtes. Tallinna Linnavalitsuse haridusosakonna rolli suurusest pealinna hariduselu edendamisel õppeaastati ajavahemikus 1926-1939 saab tervikpildi Tallinna Linnavalitsuse Väljaande *Ülevaade haridustegevusest Tallinnas (Väljavõte Tallinna Linnavalitsuse tegevuse ülevaatest, ilmunud trükist aastail 1928-1940)* põhjal.

Märkimata ei saa jätta asjaolu, et Tallinna Linnavalitsuse Haridusosakond oli vääriline suhtluspartner EV Haridusministeeriumile ning arvestatav eeskuju vabariigi teistele linnadele ja maakondadele oma hariduselu korraldamisel. Tollel ajal töötanud haridusjuhid ja koolinõunikud olid erudeeritud pedagoogid-isiksused ning ühiskonnaelu edendajad - väärikad eesti haridus- ja kultuuriloo esindajad.